

Spis treści

MILITARIA

Verlorene Siege: dowódcy Hitlera	12
Stalin i wielka trójka marszałków	16
Siedmiu wspaniałych aliantów	19
Jak Stalin oszukiwał sprzymierzonych	22
Wybuch wojny na Dalekim Wschodzie	25
Bitwa o Pacyfik	28
Ciężka woda	30
Projekt Manhattan	31
Nowy oręż	34
Widmo cudownej broni	37
Sojusznicy i kolaboranci	38
Tajemniczy wilkołak	40
Gra o Pragę, czyli dziwne powstanie	41
Bunkier: ostatnie dni wodza	44

SZPIEDZY

Druga wojna wywiadów	48
Spiskując z wrogiem	54
Czerwona Orkiestra i salonik pani Leli	58
Mucha Jęgo Królewskiej Mości	62
Sprawa polska na podsłuchu	69

POLITYKA

Teheran – Jałta – Poczdam	74
Gdyby Stauffenberg zabił Führera	76
Czy Hitler mógł wygrać?	78
Czy wojnę można było skończyć wcześniej	80
Ucieczka w pokój	82
Mit Uncle Joe	84
Jak cesarz Hirohito uniknął kary	86
Mussolini zabity po kryjomu	88
Niezrealizowane podboje Hitlera	91
Polska bez Quislingów, ale...	92
Milczenie Piusa XII	95

CYWILE

Ruch oporu	98
Endlösung	102

Autobusy nie całkiem białe	105
Brytyjczycy pod okupacją niemiecką	106
Elity zawodły	108
Wypędzeni	109

SKUTKI

Bilans Norymbergi	116
Krwawe rachunki	119
Pyrrusowe zwycięstwo Polski	122
Pomysły na Niemcy	124
Błady cień komunizmu	127
Świat po rzezi	129

PAMIĘĆ

Echa wojny	134
------------	-----

DETALE

Podręcznik kalendarium wojny	5
Bazooka i panzerfaust	15
Pepesza	17
Katiusza	18
Walonki	23
Czerwona flota w Berlinie	24
Rambo nr 0	27
Szturm na Corregidor	29
Flaszka Nielsa Bohra	33
Wykrywacz min (polski) Mark I	35
Kwatery główne Hitlera	43
Podpalić Europę	52
Porwanie generała	53
Lista szpiegów	65
Komanda SACO	67
Lend-lease	80
FHQ „Amerika”	83
Marsz przez Wielki Chingan	85
Volkslista i szmalcownictwo	94
Karbidówka	99
Drewniaki	101
Riksze	106
Holzgaz	107

Wędrowni ludów	110
Szerokie plany	113
Buławą po głowie	118
Sowieckoję Informbiuro podaje	120
Różne stany wojny	123
Rozkaz Nerona	125
Armia Czerwona w Skandynawii	127

MAPY

Europa podczas II wojny światowej	8
Daleki Wschód podczas II wojny światowej	8
Europejskie fronty wojny	9
Kierunki ekspansji i zdobycze Japonii	25
Kwatery główne Hitlera	43
Marsz przez Wielki Chingan	85
Niezrealizowane podboje Hitlera	91
Przesiedlenia 1938–39	109
Wojenne deportacje w ZSRR	110
Robotnicy przymusowi w III Rzeszy	111
Powojenne przesiedlenia	
ZSRR – Polska	112
Powojenne przesiedlenia Niemców	112
Inne powojenne przesiedlenia w Europie	113
Terytoria pod rządami komunistycznymi w 1945 r.	127
Kolonie i terytoria zależne w 1937 r.	130
Europa podzielona żelazną kurtyną	131

Na okładce:
Ostatnie chwile wojennej koalicji, spotkanie amerykańskich i sowieckich żołnierzy nad łabą, maj 1945 r.

Autorzy

Włodzimierz Borodziej – prof. dr hab., pracownik Zakładu Historii XX w. Uniwersytetu Warszawskiego,

specjalizuje się w historii najnowszej.

Eugeniusz Duraczyński – prof. dr hab., badacz dziejów najnowszych, profesor emeritus Instytutu Historii PAN.

Jerzy Eisler – prof. dr hab., dyrektor oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie.

Andrzej Fedorowicz – dziennikarz i publicysta, popularyzator historii.

Andrzej Garlicki – prof. dr hab., znawca dwudziestolecia międzywojennego, wieloletni członek kolegium tygodnika POLITYKA.

Jerzy Kochanowski – prof. dr hab., pracownik Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, redaktor naczelny „Przeglądu Historycznego”.

Andrzej Krawczyk – dr historii i dyplomata, były ambasador RP w Republice Czeskiej, na Słowacji, w Bośni i Hercegowinie, współpracuje z Żydowskim Instytutem Historycznym.

Jan Larecki – emerytowany oficer wywiadu, autor książek i artykułów o tematyce szpiegowskiej.

Tadeusz Pióro – dr nauk wojskowych, historyk wojskowości, generał brygady WP.

Jakub Polit – dr hab., adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, specjalizuje się w dziejach Chin XX w.

Janusz Roszkowski – dziennikarz i dyplomata, wieloletni korespondent prasy polskiej w Berlinie i Bonn, znawca problematyki niemieckiej.

Stanisław Salmonowicz – profesor nauk prawnych specjalizujący się w historii nowożytnej, profesor emeritus Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Jacek Tebinka – prof. dr hab., kierownik Zakładu Historii Najnowszej i Myśli Politycznej na Uniwersytecie Gdańskim, zajmuje się m.in. służbami specjalnymi Wielkiej Brytanii i Polski w XX w.

Oraz pracownicy i współpracownicy POLITYKI:

Jan M. Długosz, Adam Krzemiński, Agnieszka Mazurczyk, Marek Ostrowski, Ludwik Stomma, Adam Szostkiewicz, Marian Turski, Tomasz Walat, Tadeusz Zawadzki.

Podręczne kalendarium wojny

1939

- 23–24 sierpnia** Podpisanie w Moskwie układu Ribbentrop-Mołotow (wraz z tajnym protokołem dodatkowym).
- 25 sierpnia** Brytyjsko-polski układ o wzajemnej pomocy w przypadku wojny.
- 31 sierpnia** Hitler wydaje rozkaz ataku na Polskę; prowokacja gliwicka.
- 1 września** Najazd Niemiec na Polskę.
- 3 września** Wielka Brytania i Francja wypowiadają wojnę Niemcom; początek bitwy o Atlantyk.
- 12 września** Decyzja francusko-brytyjskiej Najwyższej Rady Wojennej w Abbeville o niepodejmowaniu generalnej ofensywy przeciwko Niemcom.
- 17 września** Wkroczenie Armii Czerwonej do Polski.
- 28 września** Kapitulacja Warszawy; utworzenie Służby Zwycięstwu Polski.
- 28 września** Traktat o przyjaźni i granicy pomiędzy ZSRR a III Rzeszą.
- 8 października** Dekret o wcieleniu części ziem polskich do Rzeszy.
- 10 października** Litewsko-sowiecki pakt o nieagresji; Litwa przejmuje okręg wileński.
- 22 października** Fikcyjne wybory w części Polski zajętej przez ZSRR.
- 26 października** Utworzenie Generalnego Gubernatorstwa (dekret Hitlera z 12 października).
- 30 listopada** Początek wojny sowiecko-fińskiej.

1940

- 11 lutego** Niemiecko-sowiecki układ gospodarczy.
- 5 marca** Uchwała Biura Politycznego WKP(b) o rozstrzelaniu oficerów polskich; kwiecień/maj masowe egzekucje.
- 9 kwietnia** Agresja niemiecka na Danię i Norwegię.
- 10 maja** Atak niemiecki na Belgię, Holandię i Luksemburg w celu oskrzydlenia Francji; w Londynie powołanie rządu jedności narodowej z Winstonem Churchillem jako premierem.
- 12 maja** Zdobycie przez aliantów (w tym polską Samodzielną Brygadę Strzelców Podhalańskich) Narwiku.
- 14 maja** Kapitulacja wojsk holenderskich; królowa Wilhelmina wraz z rządem na emigracji w Londynie.
- 26 maja** Początek ewakuacji brytyjskiego korpusu ekspedycyjnego z Dunkierki (operacja zakończona 4 czerwca).
- 28 maja** Kapitulacja wojsk belgijskich; rząd na emigracji w Londynie.
- 10 czerwca** Włochy wypowiadają wojnę Francji i Wielkiej Brytanii; kapitulacja Norwegii; król Haakon VII wraz z rządem na emigracji w Londynie.
- 12 czerwca** Ultimatum sowieckie wobec Litwy, **15 czerwca** wobec Łotwy i Estonii.
- 15 czerwca** Armia Czerwona zajmuje Kowno i Wilno, **16 czerwca** Tallin i Rygę.
- 22 czerwca** Kapitulacja Francji; podział na okupowaną strefę z Paryżem i nieokupowane, kolaborujące z III Rzeszą, państwo ze stolicą w Vichy (utworzone 10 lipca).
- 27 czerwca** Aneksja przez ZSRR rumuńskiej Besarabii i północnej Bukowiny.
- 30 czerwca** Powołanie Komendy Głównej ZWZ w kraju, z gen. Stefanem Grotem-Roweckim na czele.
- 10 lipca – 31 października** Powietrzna bitwa o Anglię (naloty niemieckie trwają nadal; 14 listopada: nalot dywanowy na Coventry).
- 21 lipca** Litwa, Łotwa i Estonia proklamowane Socjalistycznymi Republikami Sowieckimi.
- 3–6 sierpnia** Wcielenie Litwy, Łotwy i Estonii do Związku Sowieckiego.
- 30 sierpnia** Węgry przejmuje rumuński Siedmiogród.

- 7 września** Bułgaria otrzymuje od Rumunii południową Dobrudżę.
- 13 września** Włoska ofensywa na Egipt, początek kampanii w północnej Afryce (do 13 maja 1943 r.).
- 24 września** Vidkun Quisling tworzy marionetkowy prohitlerowski rząd w Norwegii.
- 27 września** Podpisanie w Berlinie tzw. paktu trzech (Niemcy, Japonia, Włochy), dającego początek sojuszowi państw tzw. Osi.
- 28 października** Atak wojsk włoskich na Grecję (wyparte przez armię grecką do Albanii).
- 3 grudnia** Ostatecznie ukonstytuowała się Delegatura Rządu na Kraj (organizowana od 3 lipca).
- 17 grudnia** Hitler podpisuje plan wojny ze Związkiem Sowieckim.

1941

- 11 lutego** Łądowanie wojsk niemieckich w Afryce Północnej.
- 11 marca** Kongres USA uchwala Lend and Lease Act (umowa o pożyczce i dzierżawie), umożliwiający dostawy sprzętu wojskowego do krajów ważnych dla obronności USA.
- 5 kwietnia** Sowiecko-jugosłowiański pakt przyjaźni.
- 6 kwietnia** Niemiecki atak na Grecję (kapitulacja 23 kwietnia) i Jugosławię (kapitulacja 17 kwietnia).
- 13 kwietnia** Pakt o nieagresji ZSRR-Japonia.
- 18 kwietnia** Początek wojny brytyjsko-irackiej (do 30 maja).
- 29 kwietnia** Wycofanie się brytyjskiego korpusu ekspedycyjnego z Grecji kontynentalnej.
- 1 maja** Słowenia podzielona między Niemcy i Włochy.
- 10 maja** Tajemny lot Rudolfa Hessa (zastępcy Hitlera) do Anglii.
- 20–30 maja** Spadochroniarze niemieccy dowodzeni przez gen. Kurta Studenta zajmują Krete.
- 27 maja** Zatopienie pancernika „Bismarck”.
- 8 czerwca** Brytyjczycy i Wolni Francuzi atakują Syrię i Liban, do 14 lipca zajmują te terytoria.
- 14 czerwca** Rosyjska agencja TASS dementuje pogłoski o niemieckich zamiarach napaści na ZSRR.
- 22 czerwca** Napaść Hitlera na ZSRR.
- 24 czerwca** Premier Wielkiej Brytanii Winston Churchill i prezydent USA Franklin D. Roosevelt deklarują gotowość pomocy ZSRR.
- 4 lipca** Wybuch powstania w Jugosławii (komuniści na czele).
- 12 lipca** Brytyjsko-sowiecki układ wojskowy.
- 18 lipca** Układ sowiecko-czechosłowacki.
- 30 lipca** Układ Sikorski-Majski (polsko-sowiecki; amnestia dla Polaków, tworzenie wojska polskiego w ZSRR).
- 11 sierpnia** Gen. Władysław Anders dowódca Armii Polskiej w ZSRR.
- 14 sierpnia** Na pokładzie „Prince of Wales” Churchill i Roosevelt ogłaszają tzw. Kartę Atlantycką o powojennym ładzie światowym.
- 14–15 sierpnia** Pierwszy zmasowany angielski atak lotniczy na Rzeszę.
- 25 sierpnia** Wojska brytyjskie i sowieckie wkraczają do Iranu.
- 31 sierpnia** Do Archangielska dociera drogą morską pierwszy konwój aliancki z pomocą.
- 9 września** Rozpoczyna się blokada Leningradu (przełamana 27 stycznia 1944 r.).
- 26 września** Powołanie Francuskiego Komitetu Narodowego (gen. Charles de Gaulle).
- 30 września** Rusza niemieckie natarcie na Moskwę. Na przedpolu stolicy ZSRR dociera w pierwszych dniach grudnia.
- 5–6 grudnia** Kontrofensywa Armii Czerwonej pod Moskwą.
- 7 grudnia** Atak japoński na Pearl Harbor i Filipiny.
- 8 grudnia** Japonia wypowiada wojnę USA, Wielkiej Brytanii, Australii i Kanadzie.
- 11 grudnia** Niemcy i Włochy wypowiadają wojnę USA.
- 21 grudnia** Hitler obejmuje osobiste dowodzenie wojskami.

1942

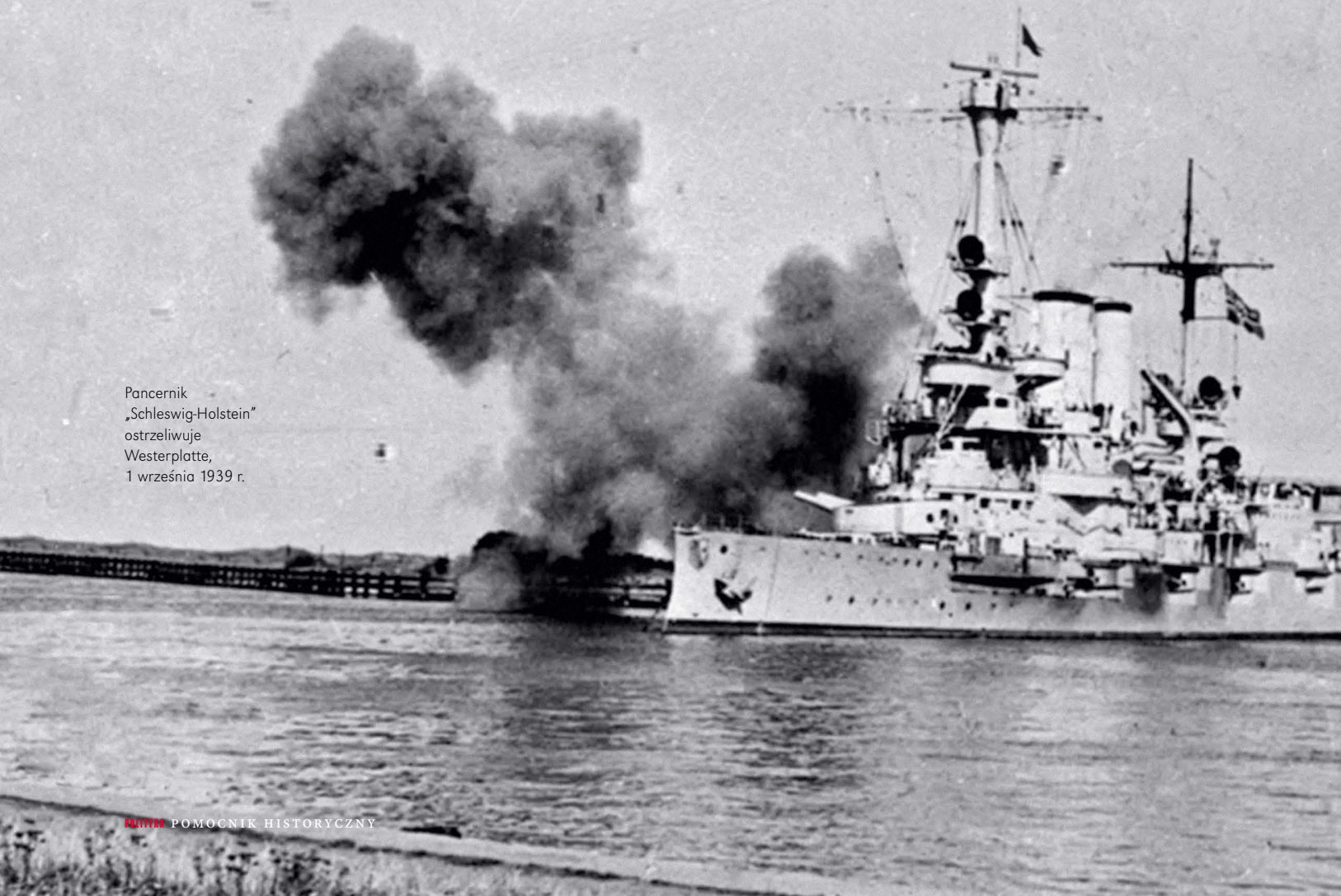
- 1 stycznia** Podpisanie Deklaracji Narodów Zjednoczonych (26 państw).
- 9 stycznia** Wojska niemieckie odrzucone spod Moskwy przez Armię Czerwoną.
- 20 stycznia** Konferencja w Berlinie przy ul. Am Grossen Wannsee 50/58; decyzja o logistyce tzw. ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej.
- 14 lutego** Powołanie Armii Krajowej (w miejsce ZWZ).
- 15 lutego** Upadek Singapuru.
- 18 marca** Początek ewakuacji Armii Polskiej z ZSRR.
- 23 lutego** Japończycy lądują na Nowej Gwinei.
- 29 marca** Pierwszy aliancki nalot dywanowy (na Lubekę); do końca wojny ok. 600 tys. ofiar bombardowań.
- 26 maja** Brytyjsko-sowiecki traktat o pomocy wzajemnej.
- 4–5 czerwca** Bitwa o Midway.
- 2–10 lipca** Niemieckie ataki na konwój PQ-17 do Murmańska.
- 10 lipca** Upadek Sewastopola.
- 17 lipca** Początek bitwy stalingradzkiej.
- 7 sierpnia** Lądowanie wojsk amerykańskich na wyspie Guadalcanal na Pacyfiku; początek amerykańskiej kontrofensywy.
- 23 października – 4 listopada** Bitwa pod El Alamein w Afryce Płn.
- 18 listopada** Zatrzymanie niemieckiej ofensywy na Kaukazie.
- 4 grudnia** Powołanie polskiej Rady Pomocy Żydom – Żegota.

1943

- 14–24 stycznia** Konferencja Roosevelta i Churchilla w Casablance.
- 30 stycznia** Berlin zbombardowany przez lotnictwo alianckie.

- 31 stycznia** Feldmarszałek Friedrich Paulus poddaje wojska 6 Armii w kotle stalingradzkim (ostatnie niemieckie jednostki w tym rejonie zaprzestają walk 2 lutego) i ku wściekłości Hitlera nie popełnia samobójstwa, tylko oddaje się do niewoli.
- 4 lutego** Ogłoszenie w Niemczech trzydniowej żałoby narodowej po klęsce pod Stalingradem.
- 18 lutego** Minister propagandy Josef Goebbels zapowiada w berlińskim Pałacu Sportu rozpoczęcie wojny totalnej.
- 10 marca** Utworzenie we Francji Krajowej Rady Ruchu Oporu (CNR, Résistance).
- 12–13 kwietnia** Niemcy informują o grobach katyńskich.
- 19 kwietnia** Wybuch powstania w getcie warszawskim.
- 26 kwietnia** Zerwanie stosunków dyplomatycznych ZSRR-Polska.
- 13 maja** Kapitulacja wojsk Osi w Afryce Płn.
- 30 czerwca** Aresztowanie gen. Grota-Roweckiego. Następcą – gen. Tadeusz Bór-Komorowski.
- 4 lipca** Śmierć gen. Władysława Sikorskiego, premiera rządu polskiego, pod Gibraltarem.
- 5 lipca – 23 sierpnia** Bitwa na łuku kurskim; wielkie zwycięstwo Armii Czerwonej.
- 10 lipca** Wojska alianckie lądują na Sycylii.
- 25 lipca** Obalenie Mussoliniego; na czele rządu włoskiego – marsz. Pietro Badoglio.
- 3 września** Wojska brytyjskie lądują w Kalabrii; podpisanie kapitulacji Włoch.
- 10 września** Francuzi lądują na Korsyce.
- 29 września** Uwolniony przez Niemców Mussolini proklamuje powstanie Włoskiej Republiki Socjalnej Salò.
- 12 października** Bitwa pod Lenino – chrzest bojowy 1 Dywizji Kościuszkowskiej (dowódca gen. Zygmunt Berling).
- 30 października** Deklaracja moskiewska USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR o procesach sądowych zbrodniarzy hitlerowskich.

Pancernik „Schleswig-Holstein” ostrzeliwuje Westerplatte, 1 września 1939 r.

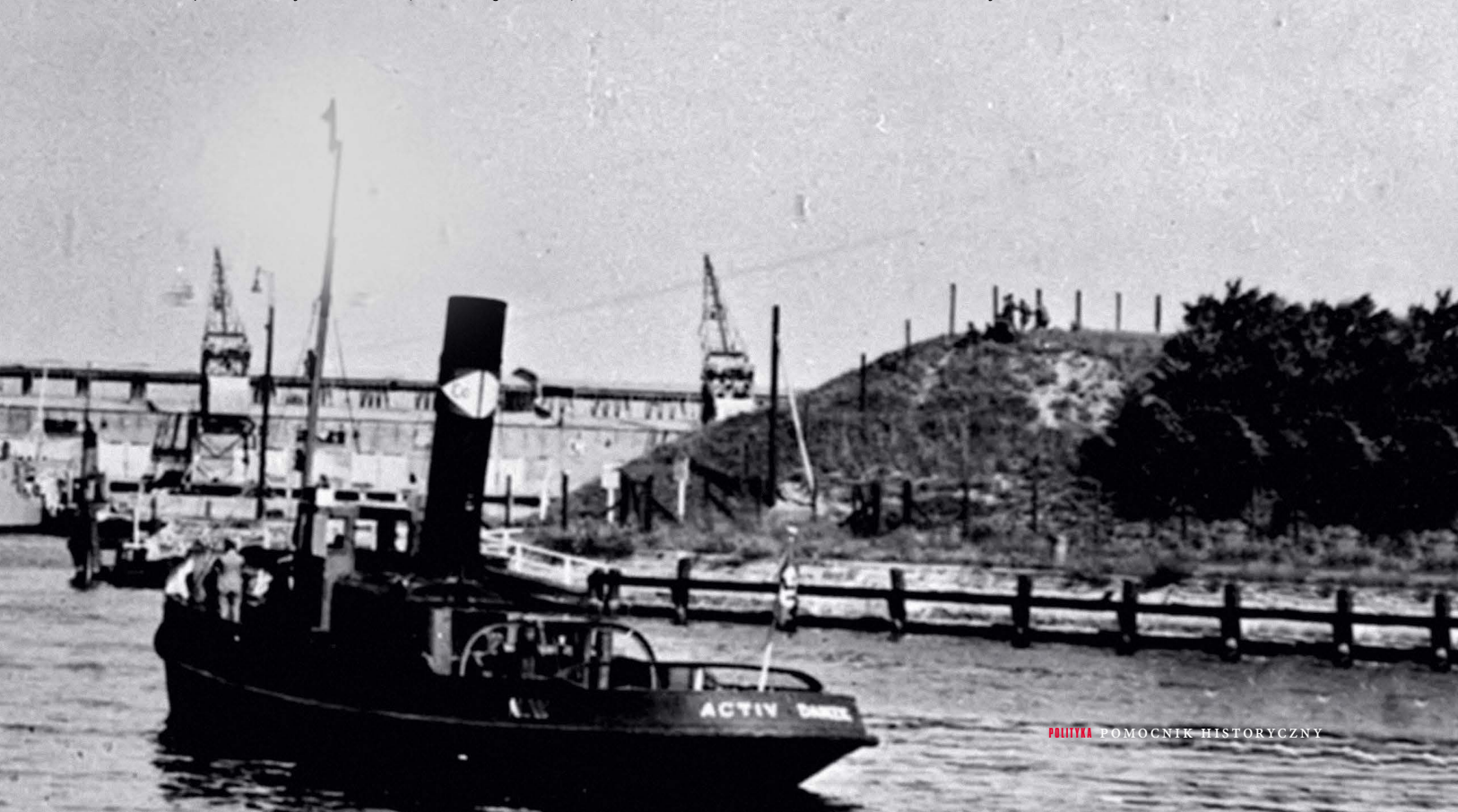
28 listopada – 1 grudnia Konferencja Stalina, Roosevelta i Churchilla w Teheranie.

1944

12 stycznia – 4 czerwca Bitwa o Rzym.
17 maja Przełamanie linii obrony niemieckiej pod Monte Cassino (polski II Korpus).
6 czerwca D-Day: lądowanie aliantów w Normandii, utworzenie tzw. frontu zachodniego.
15 czerwca – 10 sierpnia Amerykanie zdobywają archipelag Marianów, gdzie budują lotniska do strategicznych nalotów na Japonię.
21 czerwca – sierpień Na Białorusi początek operacji Bagration; największa klęska Niemiec.
20 lipca Zamach na Hitlera.
25–31 lipca Wojska amerykańskie przełamują front w Normandii.
1 sierpnia – 2 października Powstanie warszawskie.
7–21 sierpnia Bitwa pod Falaise z udziałem polskiej 1 Dywizji Panczerwnej gen. Maczka.
15 sierpnia Alianci lądują w południowej Francji.
18–25 sierpnia Powstanie paryskie.
24 sierpnia Królewski zamach stanu w Rumunii i ogłoszenie zakończenia wojny z aliantami.
29 sierpnia – 27 października Powstanie słowackie.
31 sierpnia Zajęcie Bukaresztu przez Armię Czerwoną.
13 września Wyzwolenie Aten przez wojska brytyjskie.
16 września Zajęcie Sofii przez Armię Czerwoną.
17–26 września Bitwa pod Arnhem.
15 października Początek wojny domowej w Grecji.
20 października Armia Czerwona i oddziały Tito wyzwalają Belgrad.
23–26 października Największa w historii bitwa powietrzno-morska w Zatoce Leyte – pogrom floty japońskiej.
8 listopada Pierwsze rakiety V2 spadają na Londyn.
16–25 grudnia Nieudana kontrofensywa niemiecka w Ardenach.
25 grudnia Armia Czerwona zamyka okrążenie wokół Budapesztu i zaczyna oblężenie (do 13 lutego 1945 r.).

1945

12 stycznia Sowiecka ofensywa nad Wisłą.
17 stycznia Warszawa wyzwolona.
19 stycznia Rozwiązanie AK.
4–11 lutego Obrady konferencji jałtańskiej (Churchill, Roosevelt i Stalin).
13–14 lutego Nalot na Drezno – 35 tys. ofiar.
17–24 marca Alianci forsują Ren. do **21 kwietnia** okrążają i zajmują Zagłębie Ruhry.
19 marca Adolf Hitler wprowadza zasadę spalonej ziemi na opuszczonych terenach – tzw. rozkaz Nerona.
27 marca Aresztowanie 16 przywódców Polski Podziemnej przez NKWD.
1 kwietnia – 22 czerwca Walki na Okinawie.
12 kwietnia Zgon Roosevelta.
13 kwietnia Zdobycie Wiednia.
16 kwietnia – 2 maja Bitwa o Berlin.
25 kwietnia Spotkanie w Torgau n. Łabą wojsk ZSRR i USA.
28 kwietnia Rozstrzelanie Mussoliniego.
30 kwietnia Samobójstwo Hitlera.
2 maja Kapitulacja Berlina.
7 maja Niemcy podpisują akt bezwarunkowej kapitulacji w Reims.
8 maja Podpisanie aktu kapitulacji Niemiec w Berlinie (według czasu moskiewskiego był to już 9 maja).
11 maja Kapitulacja jednostek niemieckich na Helgolandzie.
5 czerwca Deklaracja berlińska czterech alianckich dowódców wojskowych kończy istnienie III Rzeszy jako państwa.
16 lipca Pierwsza detonacja bomby atomowej w USA.
17 lipca – 2 sierpnia Konferencja w Poczdamie.
6 sierpnia Zrzucenie bomby atomowej na Hiroszimę.
8 sierpnia ZSRR wypowiada wojnę Japonii; sowiecka ofensywa w Mandżurii.
9 sierpnia Zrzucenie bomby atomowej na Nagasaki.
15 sierpnia Cesarz Hirohito ogłasza kapitulację Japonii.
2 września Podpisanie aktu kapitulacji Japonii na pokładzie amerykańskiego pancernika „Missouri”, który w tym celu wpłynął do Zatoki Tokijskiej.
4 września Kapitulacja ostatniej jednostki niemieckiej w Archipelagu Svalbard na Oceanie Lodowatym.

EUROPA PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

Granicz państw w 1937 r.

Państwa Osi i terytoria przez nie zaanektowane do 1 IX 1939 r.

Granicz Słowacji – powstałej na mocy traktatu monachijskiego w 1938 r.

Kraje neutralne

1939 Data przystąpienia do wojny po stronie państw Osi

1939 Data przystąpienia do wojny po stronie aliantów

1939 Okupacja przez państwa Osi

* Państwo Vichy prowadziło działania wojenne przeciw Wlk. Brytanii

** Faszystowska republika Salò w pñ. Włoszech walczyła po stronie Niemiec do końca wojny

*** Zależne od Niemiec państwo chorwackie walczyło po ich stronie do 1945 r.

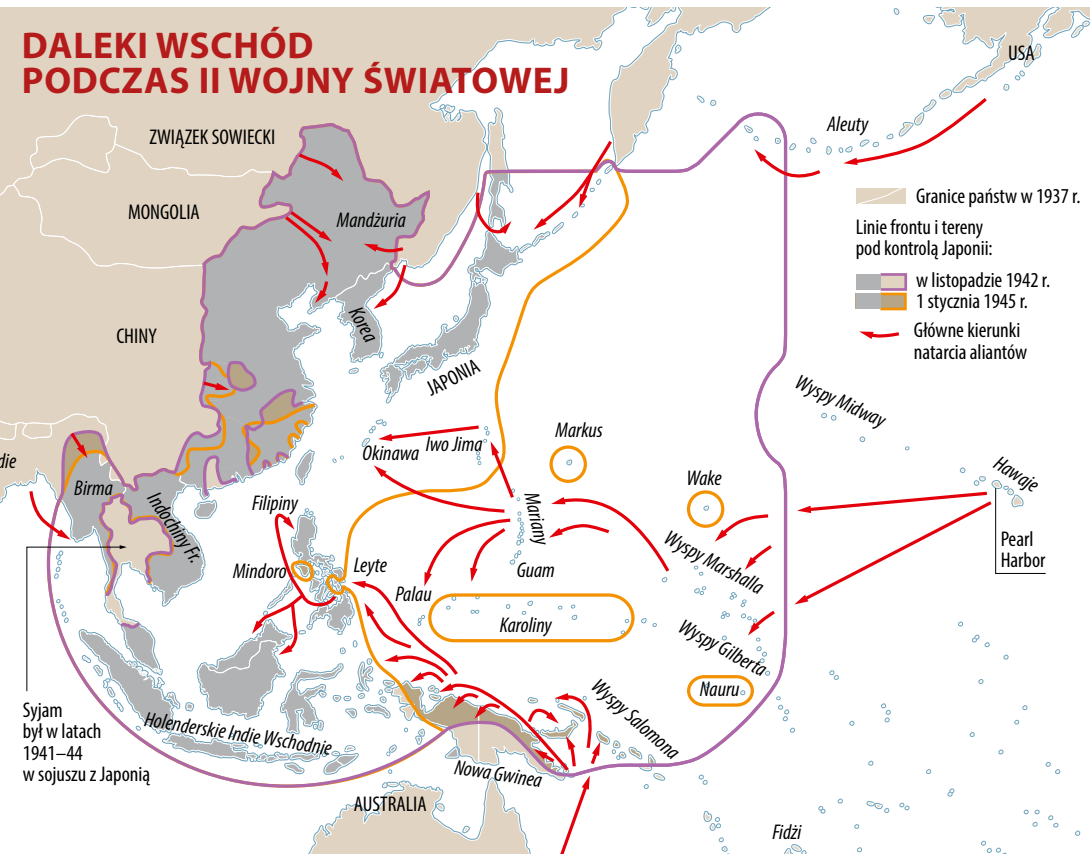
**** Turcja przystąpiła do wojny w lutym 1945 r. i nie brała udziału w walkach

DALEKI WSCHÓD PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ

Granicz państw w 1937 r.

Linie frontu i tereny pod kontrolą Japonii:
 w listopadzie 1942 r.
 1 stycznia 1945 r.

Główne kierunki natarcia aliantów

Syjam był w latach 1941–44 w sojuszu z Japonią

EUROPEJSKIE FRONTY WOJNY

Granice państw w 1937 r.

Linie frontu i tereny pod panowaniem Niemiec i ich sojuszników:

w pocz. listopada 1942 r.

1 stycznia 1944 r.

1 stycznia 1945 r.

Linia spotkania frontów w maju 1945 r.

Kraje neutralne

Główne kierunki natarcia aliantów

Ważniejsze alianckie desanty morskie

Stolice państw i miasta

MILITARIA

Verlorene Siege: dowódcy Hitlera	12
Bazooka i Panzerfaust	15
Stalin i wielka trójka marszałków	16
Pepesza	17
Katiusza	18
Siedmiu wspaniałych aliantów	19
Jak Stalin oszukiwał sprzymierzonych	22
Walonki	23
Czerwona flota w Berlinie	24
Wybuch wojny na Dalekim Wschodzie	25
Rambo nr 0	27
Bitwa o Pacyfik	28
Szturm na Corregidor	29
Ciężka woda	30
Projekt Manhattan	31
Flaszka Nielsa Bohra	33
Nowy oręż	34
Wykrywacz min (polski) Mark I	35
Widmo cudownej broni	37
Sojusznicy i kolaboranci	38
Tajemniczy Wilkołak	40
Gra o Pragę, czyli dziwne powstanie	41
Kwatery główne Hitlera	43
Bunkier: ostatnie dni wodza	44

Adolf Hitler ogląda działo kolejowe Dora, 19 marca 1943 r. (Od lewej: Martin Bormann, Adolf Hitler, Albert Speer). Zwycięstwo w wojnie miało przesądzić o tysiącletnim panowaniu III Rzeszy.

Verlorene Siege: dowódcy Hitlera

Adolf Hitler miał świetnych dowódców. Gdyby nie oni, wiele operacji mogłoby się zakończyć gorzej dla Wehrmachtu. Hitler uważał bowiem, że przeciwnikowi nigdy nie należy ustępować, choćby miało to doprowadzić do zagłady armii i narodu.

JERZY BESALA

Heinz Guderian. Wbrew opiniom i obawom niemieckiego sztabu generalnego – w Nadrenii, Austrii, Czechach, wreszcie w Polsce, Francji i ZSRR Adolf Hitler (1889–1945), mimo braku wykształcenia i przygotowania wojskowego, jako zwierzchnik sił zbrojnych osiągnął niebywałe sukcesy. Odtąd uwierzył, że Opatrzność obdarzyła go geniuszem dowódczym, co prowadziło do wielu konfliktów z generalicją III Rzeszy.

Generalicji Hitler bardzo wiele zawdzięczał, ale też trzeba zauważyć, że odznaczał się u progu swego panowania niezwykłą intuicją. W latach trzydziestych XX w. większość europejskich teoretyków wojskowości – w tym były szef sztabu niemieckich wojsk lądowych gen. Ludwig Beck – uważała czołgi za środek taktycznego wsparcia piechoty. Na wojska pancerne otworzył Hitlerowi oczy w 1933 r. ówczesny pułkownik, potem generał-major i szef sztabu wojsk pancernych Heinz Guderian (1888–1954). Czołgi zgrupowane w po-

Gen. Heinz Guderian (z lewej), przy mapie sztabowej w Wilczym Szańcu, z gen. Walterem Wenckiem, czerwiec 1944 r.

tężne związki miały być siłą uderzeniową przełamującą fronty i ugrupowania przeciwnika. I właśnie podczas napaści na Polskę Hitler rzucił do ataku 2800 czołgów zgrupowanych w dywizjach pancernych, rozcinających i oskrzydających z łatwością polskie armie.

W maju 1940 r. dowodzone przez Guderiana z niekonwencjonalną wyobraźnią czołgi XIX Korpusu przeszły Ardeny i w trzy dni później osiągnęły Sedan. To było zdumiewające, gdyż niemiecki sztab wiedział, że Francja z posiłkami angielskimi posiada 4800 lepiej opancerzonych czołgów, podczas gdy Niemcy miały ich w chwili ofensywy na zachód 2200! Za to szybszych i świetnie dowodzonych.

Hitler docenił umiejętności Guderiana i 28 maja wydał rozkaz stworzenia grupy pancerniej pod jego dowództwem. W czerwcu, pomimo walk i oporu, grupa ta błyskawicznie wyszła nad granicę szwajcarską, biorąc do niewoli m.in. 250 tys. jeńców francuskich. Szybkość, z jaką działał Guderian, zaskakiwała nawet niemieckie naczelne dowództwo; zyskał on też miano Szybkiego Heinza.

Niezwykłe umiejętności potwierdził Guderian na wschodzie jako dowódca 2 Grupy Pancerniej w Grupie Armii Środek dowodzonej przez feldmarszałka von Bocka. We wrześniu 1941 r. Hitler wyznaczył go do wykonania wielkiego manewru okrążającego Kijów. 26 września Rosjanie skapitulowali, do niewoli dostało się 660 tys. jeńców.

Guderian uznał to jednak w swych wspomnieniach jedynie za sukces taktyczny. Podobnie kolejną zwycięską bitwą pod Briańskiem i Wiaźmą. Dla niego sukcesem operacyjnym byłoby wyprowadzenie natarcia na Moskwę, któremu na przeszkodzie stanęło rozproszenie sił, spowodowane – jak stwierdził później – strategią Hitlera, a także przenikliwym zimmem i brakiem odzieży zimowej.

Klęskę pod Moskwą Guderian tłumaczył uporem naczelnego dowództwa: „W dalekich Prusach Wschodnich [tj. w Kwaterze Głównej] mimo wszystkich raportów nie mieli żadnego pojęcia o prawdziwym położeniu swych wojsk w warunkach zimowych”. Sam chciał nacierać przed zimą całymi dostępnymi siłami, co wtedy nie spodobało się Hitlerowi, który przejął dowodzenie armią w polu.

Doszło do poważnych rozbieżności między wezwanym do Kętrzyna generałem a Hitlerem. Guderian zauważył przy powitaniu: „Po raz pierwszy ujrzałem jego oczy wlepione we mnie z wyrazem wrogości”... Hitler pozbył się na dwa lata jednego z najzdolniejszych, działających z wyobraźnią dowódców liniowych wojsk pancernych.

W spisku 20 lipca 1944 r. Guderian nie wziął udziału, za co dostał od Hitlera stanowisko szefa sztabu generalnego wojsk lądowych. Do końca wojny Guderiana nie zawodziły talent i odwaga wojskowa. Domagał się w 1944 r. przerwania sił z zachodu na front wschodni i zawieszenia broni na zachodzie. Hitler udzielił mu – 28 marca 1945 r. – sześciotygodniowego urlopu, podczas którego (10 maja) Guderian znalazł się w niewoli amerykańskiej.

Robert S. Wistrich w „Leksykonie osobistości III Rzeszy” uznał go za „najwybitniejszego niemieckiego dowódcę pancernego II wojny światowej”, który przyczynił się walnie do pierwszych sukcesów Wehrmachtu. To dzięki jego teoriom i „sprawności operacyjnej pioniera walki pancernej możliwa była wojna błyskawiczna”. Inaczej postrzegali go Rosjanie: Guderian odznaczał się „jednostronnością, a nawet ograniczonością wojskowego myślenia, jasno widać, że nie docenia on wszystkich innych rodzajów wojsk, zwłaszcza piechoty i artylerii” – napisał marsz. Jeremienko.

Erich von Manstein. Za najzdolniejszego niemieckiego dowódcę II wojny światowej uchodzi Erich von Manstein (1887–1973). Był zawodowcem, po przodkach i ojcu generale artylerii, mającym korzenie polskie z rodu Lewińskich. Przed inwazją na Francję opracował alternatywną koncepcję przeniesienia sił pancernych z prawego skrzydła niemieckiego do centrum i przedarcia się przez górzyste, zalesione Ardeny i Luksemburg. Świetnie pomyślany plan Mansteina zawierał elementy zaskoczenia, Hitler uznał go za swój i rzeczywiście sam go przeprowadził w maju 1940 r.

Podczas wojny z ZSRR Manstein przedarł się ze swymi czołgami z Prus Wschodnich na 300 km, a nacierając znad Dźwiny dotarł w końcu lipca 1941 r. pod Leninograd i jezioro Ilmeń. Jego niezwykle rajdy zauważył Hitler i 2 września mianował dowódcą 11 Armii na południu. Generał pobił Rosjan na Krymie, biorąc do niewoli 430 tys. jeńców, i zdobył Sewastopol, co mu przyniosło 1 lipca 1942 r. stopień feldmarszałka.

Hitler tak bardzo wierzył w jego umiejętności dowódcze, że zlecił jego Grupie Armii Don odblokowanie okrążonej pod Stalingradem 6 Armii Friedricha Paulusa. Nawet Manstein nie był w stanie tego dokonać w końcu 1942 r., ale zasłużył się tym, że zatrzymał Rosjan na linii Dniepru. W marcu 1943 r. uchronił de facto od załamania cały front wschodni!

Feldmarszałek Erich von Manstein na froncie wschodnim, 1942 r.

Erwin Rommel, fotografia atelierowa z okazji nominacji na stopień feldmarszałka, 1942 r.

Verlorene Siege, stracone zwycięstwa, żalił się odtąd Manstein na dowodzenie i decyzje Hitlera. Feldmarszałek miał inną koncepcję wojny niż Hitler: chciał pozornie rezygnować z liniowej, frontowej obrony, by następnie odcinać rajdami swych korpusów pancernych armie rosyjskie i zamykać w kotłach. Hitler nie chciał się jednak na to zgodzić, gdyż jakiegokolwiek cofanie się kojarzyło mu się z defetyzmem.

W sztabie dowodzenia Wehrmachtu ścierały się różne koncepcje: przeniesienia głównego wysiłku nad Morze Śródziemne, stworzenia przesłanek do zawarcia separatystycznego pokoju na zachodzie i ostatecznej rozprawy z ZSRR. Szef sztabu gen. Kurt Zeitzler postulował utworzenie Wału Wschodniego na linii Dźwina–Berezyńska–Dniepr; Manstein z kolei chciał jak najszybciej nacierać na tzw. balkon kurski, nim Rosjanie umocnią tam obronę.

Po klęsce na łuku kurskim, pomimo nadal niezwykle skutecznych manewrów armii Mansteina, Hitler miał dość jego wyrafinowanej sztuki wojennej. Feldmarszałek 25 marca 1944 r. został zdymisjonowany, gdy poprosił o zezwolenie na odwrót Grupy Armii Południe, którą dowodził. Końcowi wojny przyglądał się ze swego majątku; ujęty przez Brytyjczyków został osądzony i skazany na 18 lat za antysemickie rozkazy przyzwalające na ludobójstwo. Zwolniono go jednak szybko, w 1953 r., po operacji oczu; przeżył jeszcze 20 lat i pomógł Konradowi Adenauerowi tworzyć Bundeswehrę.

Laurkę Mansteinowi wystawili, na ogół skąpi w pochwałach, Rosjanie: „Uważaliśmy zniechęconego przez nas Ericha Mansteina za naszego najbardziej niebezpiecznego przeciwnika. Jego umiejętności techniczne, także okazywane we wszystkich wymuszonych sytuacjach, nie miały równych sobie. Sprawy być może przedstawiałyby się dla nas krucho, gdyby wszyscy generałowie Wehrmachtu posiadali jego format” – napisał marszałek Związku Sowieckiego Rodion Malinowski. Brytyjski znawca Basil Lidell-Hart uważa Mansteina za najwybitniejszego stratega wojskowości.

Erwin Rommel. Ale największą legendę pozostawił po sobie nie Guderian i Manstein, ale feldmarszałek Erwin Rommel (1891–1944). Był typem zuchwałego, ale rozsądnego kondotiera; podczas wojny we Francji stosował taktykę Guderiana. Jego 7 Dywizja Pancerna przeszła przez Ardeny i wąskim klinem rozcinała ugrupowania francuskie. Największy talent ujawnił w Libii, gdzie (od 9 lutego 1941 r.) na czele niemieckiego Afrika Korps miał wspomóc Włochów. Jego energia zdawała się być niespożyta, podobnie jak pomysłowość w fortelach wojennych. Efektem jego niekonwencjonalnych często działań było pobicie i wyparcie Brytyjczyków z Cyrenajki.

Rommel nie potrafił zatrzymać ani gen. Archibald Wavell, ani jego następcę gen. Claude Auchinleck. Pomimo gwałtownego przeciwnatarcia w listopadzie 1941 r. Rommel odrzucił Brytyjczyków i ledwo uniknąwszy niewoli zdobył kluczowy Tobruk 21 czerwca 1942 r. Już następnego dnia Hitler mianował go feldmarszałkiem.

Podczas natarcia 8 Armii Bernarda Montgomery’ego pod Al Alamein 23 października 1942 r. Rommel leczył nadwerżone zdrowie w Alpach na urlopie. Po telefonie Keitla i Hitlera natychmiast wrócił do Afryki; zbyt późno, by powstrzymać starannie przygotowaną operację Montgomery’ego. Mimo to zdołał się wyrwać z oskrzydlenia i ocalić od zniszczenia oddziały niemieckie oraz włoskie. Stało się jednak jasne, że Niemcy przegrały na afrykańskiej scenie działań wojennych. Rommel został ewakuowany w marcu 1943 r., po czym objął dowództwo Grupy Armii B we Włoszech, a następnie we Francji, w obliczu nadciągającej inwazji aliantów.

Admirał Karl Dönitz wśród marynarzy w Stralsundzie, 1943 r.

Hermann Göring w niewoli amerykańskiej, 1945 r.

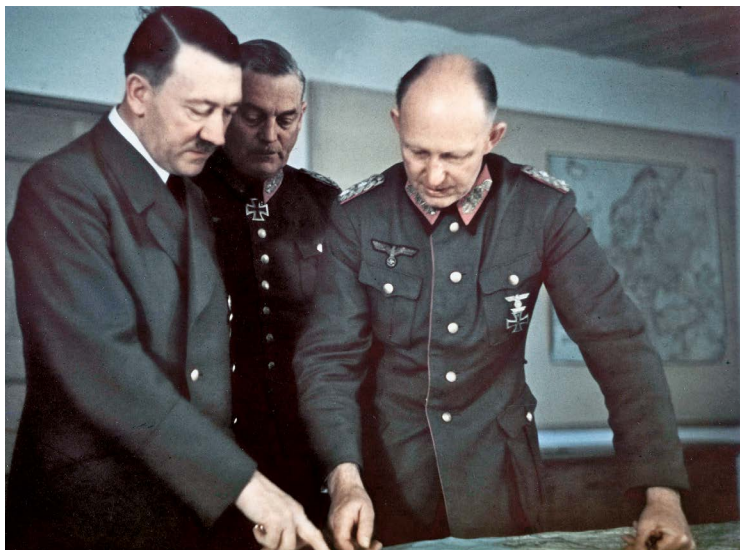
Zdał sobie sprawę z przegranej, gdy alianci skutecznie wylądowali i utrzymali się w Normandii. Rozwiewały się też jego złudzenia co do Adolfa Hitlera. 15 lipca 1944 r. podczas ataku myśliwca Rommel został ciężko kontuzjowany, a w 5 dni później płk Stauffenberg dokonał zamachu na Hitlera. Nazwisko Rommla przewinęło się w zeznaniach torturowanych spiskowców, choć nie był bezpośrednio zamieszany w spisek. Dr Goerdeler wymieniał go nawet w zeznaniach jako niedosłusznego prezydenta Rzeszy.

Rommel do końca twierdził, że nigdy nie miał nic wspólnego ze spiskiem. 14 października wysłannicy Hitlera generałowie Burgdorff i Maisel dali mu wybór: fiolkę z trucizną albo Sąd Ludowy. Rommel pożegnał się z rodziną, po czym wyszedł w towarzystwie generałów do auta. W dwie godziny później ze szpitala poinformowano rodzinę o ataku serca feldmarszałka. Hitler wyprawił mu niezwykle uroczysty pogrzeb; podano, że zginął od ran zadanych mu we Francji.

Karl Dönitz. Hitler za późno wsparł Rommla w Afryce. Podobną pretensję miała marynarka wojenna w osobie admirała Karla Dönitza (1891–1980). Ten zagorzały entuzjasta nazizmu i Hitlera w 1935 r. został mianowany dowódcą flotylli okrętów podwodnych, a w styczniu 1943 r. zastąpił admirała Ericha Raedera na stanowisku naczelnego dowódcy marynarki wojennej. Była to swoista nagroda za zorganizowanie tzw. wilczych stad – grup okrętów podwodnych atakujących alianckie konwoje.

Dönitz był świetnym dowódcą Kriegsmarine i kto wie, jak potoczyłaby się, czy też wydłużyła, wojna, gdyby Hitler usłuchał jego memoriałów w sprawie rozbudowy floty podwodnej. Alan Bullock i inni historycy twierdzą wręcz, że niedoceniana przez Hitlera bitwa o Atlantyk stała się jednym z największych jego błędów, ważących na losach całej wojny.

Ale Führer w końcu docenił admirała; w testamencie wyznaczył go na prezydenta Rzeszy i naczelnego dowódcę. Dönitz usiłował jeszcze dogadać się z Zachodem w sprawie separatystycznego pokoju dla prowadzenia dalszej wojny z ZSRR. Został jednak 23 maja 1945 r. aresztowany i postawiony przed trybunałem. Ku swemu zdziwieniu został skazany na 10 lat za zbrodnie wojenne. „Zbyt późno przejrzałem demoniczność jego natu-

Wilhelm Keitel (w głębi) i Alfred Jodl podczas odprawy u Adolfa Hitlera w Wilczym Szańcu, 1942 r.

ry” – napisał w swych wspomnieniach o swojej admiracji dla Adolfa Hitlera.

Hermann Göring. Najcenniejszym nabytkiem NSDAP w 1922 r., gdy Hitler dopiero raczkował politycznie, był Hermann Göring (1893–1946). W I wojnie był asem przestworzy, strącając 22 samoloty aliantów. Jego talenty polityczne i brawura wsparta morfiną, od której się uzależnił w trakcie leczenia ciężkich ran po puczu monachijskim, okazały się równie duże jak wojskowe. Torował Hitlerowi drogę do władzy, a Führer po 30 stycznia 1933 r. powierzył mu m.in. dowodzenie Luftwaffe, nadając jako jednemu stopień Marszałka Rzeszy.

Jakim był dowódcą ten był pacjent szpitala psychiatrycznego, odważny zawadiaka, potem niezwykły sybaryta w czerwonych skarpetkach, zmieniający 5 razy dziennie coraz dziwniejsze mundury? Początkowo znakomitym: jego talent organizacyjny i bezwzględność w tworzeniu koncernu przemysłowego oraz swego imperium władzy sprawiły, że III Rzesza miała świetne lotnictwo, co wykazała wojna w Polsce i we Francji.

Hitler wierzył mu, kiedy marszałek obiecywał, że „wybombarduje Anglię z wojny”. Göring bliski był tego, ale fachowcy twierdzą, że 7 września 1940 r. popełnił wielki błąd nie dobijając myśliwców, a potem radarów brytyjskich, a skupiając swe siły na nocnym bombardowaniu Londynu. Od tej chwili marszałek stracił część zaufania wodza i zaczął uciekać w świat iluzji. Nie chciał nawet, by go informowano o bombardowaniach Niemiec. W gruncie rzeczy na stanowisku wytrwał dzięki dawnym zasługom; dopiero jego żądanie, by Hitler oddał mu władzę w ostatnich dniach – doprowadziło wodza do wściekłości. Był as przestworzy zwolniony został ze wszystkich stanowisk. Aresztowali go jednak nie Niemcy, lecz Amerykanie.

Bronił się świetnie przed sądem norymberskim, z poczuciem misji i męczeństwa, uważając się za ofiarę wojennego rewanżyzmu. „Za 50 lub 60 lat wszędzie w Niemczech będą stały posąжки Hermanna Göringa. Może małe posąжки, ale w każdym domu” – zwierzył się psychologowi dr. Gustawowi Gilbertowi.

Alfred Jodl. Przez niemal całą wojnę sztabowcem dowodzenia Wehrmachtem był gen. Alfred Jodl (1890–1946). Należał do partyjnych generałów i wie-

rzył w geniusz dowódcy Hitlera. Ale trzeba przyznać, że potrafił się sprzeciwić bogowi wojny, choć Guderian widział go jako zahipnotyzowanego przez Hitlera. Przewyższał intelektualnie feldmarszałka Wilhelma Keitla (1882–1946) i uchodził za znacznie rozważniejszego i lepszego sztabowca; miał też na tyle odwagi, że pod koniec wojny po to, by chronić życie żołnierzy, wydawał rozkazy dowódcom frontowym bez powiadomienia Hitlera.

W Norymberdze Jodl obciążony został odpowiedzialnością za zbrodnie Wehrmachtu i 16 października 1946 r. powieszony. 28 lutego 1953 r. zachodniemiecki sąd denazyfikacyjny oczyścił go z zarzutów zbrodni i uznał, że Jodl ograniczał się jedynie do spraw operacyjnych.

Albert Speer. Choć nie był wojskowym – w tym gronie powinien się znaleźć minister ds. uzbrojenia i przemysłu wojennego Rzeszy Albert Speer (1905–81). Gdyby nie on, generałowie Hitlera kapitulowaliby dużo wcześniej. Pomimo nalotów alianckich potrafił rozkręcić maszynę zbrojeń do apokaliptycznych rozmiarów. W czasie największych sukcesów w 1941 r. Niemcy wyprodukowały 5200 pojazdów pancernych i 11 030 samolotów; w 1944 r., gdy klęska była przesądzona – 27 300 pojazdów pancernych i 37 900 samolotów!

Jerzy Besala

WOJNA W DETALACH

Bazooka

Amerykańska rakiet przeciwpancerna użyta po raz pierwszy w 1942 r. w Afryce Północnej. Zaletą jej był niewielki ciężar (5,7 kg, pocisk rakietowy – 1,54 kg). Pocisk kalibru 60 mm mógł przebijać pancierz o grubości 90 mm. Stanowiła poważne zagrożenie dla broni pancernej i samochodów przeciwnika z odległości ok. 200 m.

Panzerfaust

W pewnym sensie niemiecka odpowiedź na amerykańską bazookę. Różnił się tym, że był bronią jednorazowego użytku. Ze względu na kształt zwany pięścią pancerną. Znacznie lżejszy od bazooki (2,55 kg, pocisk – 2,80 kg). Stosowano pociski kumulacyjne kalibru 150 mm, które z odległości 60 m przebijały pancierz o grubości 220–240 mm. Panzerfausty wprowadzono na wyposażenie armii dopiero w 1944 r. Były bronią skuteczną, lecz wojna była już dla Niemiec przegrana.

Stalin i wielka trójka marszałków

Ostateczny cios, ten wymierzony w Berlin, zadali, skoordynowanym wysiłkiem trzech frontów, trzech sowieccy marszałkowie: Georgij Żukow, Konstanty Rokossowski i Iwan Koniew. To oni byli obecni we wszystkich najważniejszych momentach wojny.

JANUSZ ROSZKOWSKI

Równoległe losy. Trzech marszałków i trzy bliźniacze życiorysy: plebejskie pochodzenie; udział w I wojnie światowej w szeregach (jako podoficerowie) armii carskiej walczącej z Niemcami; udział w walkach Armii Czerwonej w wojnie domowej przeciwko siłom wiernym upadłemu imperium carskiemu; te same kursy dowódcze i kolejne awanse w hierarchii militarnej ZSRR. Wszyscy trzech osiągnęli wreszcie – to już w toku wojny z hitlerowskimi Niemcami – wyżyny powodzenia w swojej profesji.

Każdy z nich uczestniczył, wnosząc za każdym razem decydujący o sukcesie wkład do zwycięstw, we wszystkich najważniejszych bataliach na froncie wschodnim.

Żukow, Rokossowski i Koniew brali udział w bitwie obronnej pod Moskwą, dowodząc wielkimi jednostkami; najpierw odpierali uderzenia rozpedzonej Grupy Armii Środek, a potem przeszli do pierwszych w tej wojnie, już zdawałoby się przegranej dla ZSRR, kontruderzeń, odpychając nieprzyjaciela od stolicy na zachód.

Każdy na innym odcinku i stanowisku dowódczym uczestniczył w okrążeniu i zniszczeniu w Stalingradzie 6 Armii Wehrmachtu dowodzonej przez feldmarszałka Friedricha Paulusa; zapoczątkowali tym proces, już niepowstrzymany, przejmowania przez Armię Czerwoną inicjatywy strategicznej i uczynili ze Stalingradu symbol zwycięskiego przełomu.

Potem byli, wszyscy trzej, w największej bitwie pancernej świata – na łuku kurskim, kiedy to precyzyjnie zaplanowana, wsparta czołgami nowego typu, Tygrysami, operacja niemiecka Zitadelle zamiast oczekiwanego przez Hitlera szerokiego otwarcia na wschód zakończyła się pod wpływem ciosów pancernych sowieckich armii sromotną klęską Wehrmachtu.

Ta sama, coraz większa swoim znaczeniem i autorytetem, trójka wyznaczała główne kierunki wielkiej ofensywy białoruskiej (kryptonim Bagration) w lecie 1944 r.; dosłownie zmiotła Grupę Armii feldmarszałka Buscha (historycy niemieccy uznają to za największą w historii klęską oręża niemieckiego!), przesuwając

front o trzysta kilometrów na zachód i docierając aż do brzegów Wisły.

Czy byłoby do pomyślenia, że po rozwinięciu ofensywy zimowej z początkiem 1945 r., tej wiodącej na zachód do Berlina, Józef Stalin (1878-1953) wyznaczy kogoś innego do prestiżowego zadania? Generalissimus, dysponent absolutnej władzy w swoim imperium, zwykle tak zawistny, nieznoszący dzielenia się sławą, nie zdobył się na wyznaczenie innych, choć przecież miał w wielkiej armii wielu marszałków sprawdzonych w bojach i wiernych mu, może nawet bardziej od tej trójki (Rokossowski miał za sobą przeszłość więźnia politycznego), a każdy z nich marzył, by stanąć w Berlinie.

Dokonał tylko pewnego przegrupowania: dotąd idącego centralnym kierunkiem Rokossowskiego, dowodzącego 1 Frontem Białoruskim, przesunął na 2 Front Białoruski, któremu wyznaczył rolę prawego skrzydła uderzającego na Berlin z północy; zwolnione miejsce powierzył Żukowowi, z lewej zaś strony stworzył skrzydło południowe w postaci 1 Frontu Ukraińskiego z Koniewem. Żukowowi, zastępcy wodza naczelnego – Stalina, wyznaczona została misja przeprowadzenia ostatecznej, decydującej bitwy. Ostatecznie Żukow przyjął od feldmarszałka Keitla akt bezwarunkowej kapitulacji.

Najwyższy rozkazodawca. A Stalin? W tym czasie już obmyślał scenariusz defilady zwycięstwa, wyznaczonej ostatecznie na 24 czerwca 1945 r., kiedy to jemu, generalissimosowi, w przemyślanej do najdrobniejszego szczegółu scenerii, uwiecznionej potem w kronikach filmowych całego świata, oddano hołd jako zwycięzcy w tej wojnie. To jemu, stojącemu wysoko ponad głowami defilujących i wiwatujących na jego cześć, rzucano pod stopy stosy niemieckich sztandarów bojowych.

Oceny Stalina jako głównodowodzącego są złożone, niejednoznaczne. Najpierw wdał się w ryzykowny i amoralny związek sojuszniczy z Hitlerem, kosztem Polski, tworząc przez swoją bez troskę i ślepe wiary w lojalność Führera zabójczy stan błędnego spokoju, gdy trzeba było bić na alarm. Konsekwencją tego był początkowy, tuż po ataku Niemców, upadek na duchu, depresja Stalina, niemoc decyzyjna, a i upokorzenie. To dowódcy, tacy jak Żukow, Rokossowski i Koniew, którzy, każdy na swoim stanowisku, podjęli inicjatywę, doprowadzając do ustabilizowania sytuacji, dali Stalinowi szansę na dojdzie do siebie i powrót do roli najwyższego rozkazodawcy. Ale jako dyletant w rzemiośle wojennym nie był on w stanie kompetentnie zarządzać ogromną machiną wojenną w skali dotąd poza Niemcami nieznaną.

Georgij Żukow. Żukow (1896–1974) wcześniej już wielokrotnie dał się poznać Stalinowi jako oficer samodzielnie myślący, odważny w głoszeniu i obronie swego zdania, wnikliwy analityk, trafnie przewidujący ruchy przeciwnika. Wzbudzał wprawdzie u wodza pewną niechęć, gdyż ten ceniał i nagradzał pochlebców, ale zarazem i fascynował pewnością siebie, bijącą od niego siłą wewnętrzną, śmiałością (na pewno kontrolowaną, ale jednak!) w konfrontacjach z nim.

Stalin pamiętał Żukowa jako tego, który w 1939 r. rozgromił 6 Armię japońską nad rzeką Chałchyn-goł. Potem zaskoczył go, gdy jako dowódca Kijowskiego Okręgu Wojskowego w 1940 r. – dokonując aneksji Besarabii desantem dwóch brygad spadochronowych nad Prutem – uniemożliwił wywiezienie przez Rumunów ważnego wyposażenia fabryk. Po trzecim spotkaniu Stalin uczynił Żukowa szefem Sztabu Generalnego. Bo nie mógł zignorować generała, któremu przypadła główna rola podczas narady-gry wojennej z udziałem całej militarnej wierzuszki w grudniu 1940 r. Żukow referował tam sprawy operacji zaczepnych i stał na czele niebieskich, czyli Niemców atakujących Rosję. Założone przez Żukowa – na podstawie analiz dotychczasowych sukcesów militarnych III Rzeszy i po uwzględnieniu upokarzającej porażki Armii Czerwonej w niedawnej wojnie z Finlandią – szacunki sił nazistowskich były znacznie wyższe od oficjalnie prezentowanych przy akceptacji Stalina. Zaś wnioski były jednoznaczne: siły zbrojne ZSRR muszą w większym stopniu oprzeć się na formacjach zmechanizowanych i pancernych. Żukow pokazał, że potrafi myśleć przyszłościowo i ma odwagę swoje racje wyklądać, nie licząc na to, czy to będzie korelowało z widzeniem Stalina.

Stalin, o dziwo, zaskoczony, ale i zainteresowany oficerem, zareagował awansem dla Żukowa. W Sztabie Generalnym Żukow pozostał wierny sobie. Pełen respektu dla Stalina, ale uparty w obronie swoich koncepcji, z miejsca poczynił starania, by jak najszybciej dokonać odpowiadających potrzebom nowoczesnej wojny przeobrażeń w Armii Czerwonej (zaczęto tworzyć korpusy pancerne i zmechanizowane). Ta praca sztabowa, w cie-

Marszałek
Georgij Żukow.
Parada zwycięstwa,
Moskwa 1945 r.

niu Stalina, okazała się rychło czasem nieustannych konfliktów i sporów zamykanych zwykle brutalnie przez Stalina rozkazami niepodlegającymi dyskusji. Pozostawiało to Żukowa w stanie wewnętrznego gniewu, coraz trudniej hamowanego, co nie uchodziło uwadze dyktatora. Dochodziło też stale do odrzucanych pryncypialnie przez Żukowa narad z dominującym udziałem przywódców politycznych, których głos, często i liczebność, przesądzały w kwestiach operacyjnych wbrew racjom dyktowanym przez realia pola walki, ale w zgodzie z wyobrażeniami Stalina.

Te konflikty nasiliły się w dniach wojny, owocując chaotycznymi decyzjami. Nie trzeba było długo czekać, by nastąpiło to, co było nieuchronne. Po dramatycznej naradzie u Stalina 29 lipca 1941 r., gdy rozsądne (po-tem potwierdzone przez rozwój wypadków na froncie!) propozycje Żukowa zostały odrzucone od razu, na sali narad, generał podał się do dymisji. Stalin z wyraźną

WOJNA
W DETALACH

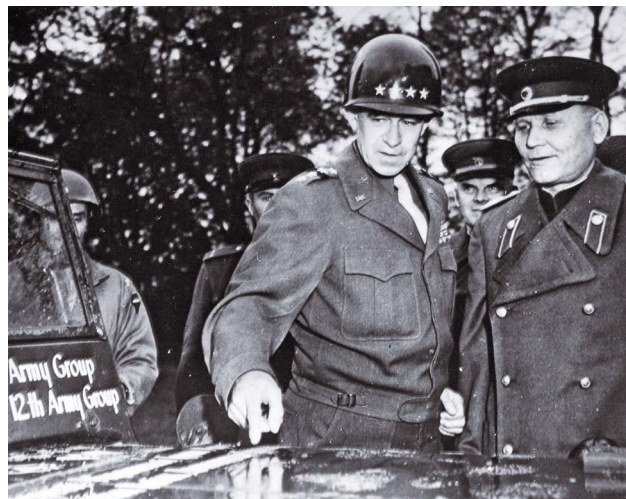

Pepesza

Potoczna nazwa sowieckiego pistoletu maszynowego, którego twórcą był Szpagin (PPSz – pistolet pulemiot Szpagina). W porównaniu do niemieckich i anglosaskich pistoletów maszynowych pepesza była bronią dość prymitywną, świetnie natomiast znosiła trudne warunki klimatyczne (wypadki zacięć należały do rzadkości). Wprowadzona została do uzbrojenia Armii Czerwonej w 1940 r. Kaliber – 7,62 mm, szybkostrzelność – 800 strzałów na minutę. Waga z magazynkiem bębnowym o pojemności 71 naboju – 3,5 kg. Używano też magazynków łukowych o pojemności 35 naboju.

Marszałek Konstanty Rokossowski na froncie stalingradzkim, 1943 r.

Marszałek Iwan Koniew. Spotkanie z gen. Omarem Bradleyem na linii łaby, maj 1945 r.

ulgą ją przyjął, nie pozbawiając jednak Żukowa statusu członka Kwatery Głównej (tzw. Stawki) i powierzając mu dowództwo Frontu Odwodowego. Już wkrótce, gdy sytuacja stawała się jeszcze bardziej groźna, Stalin porządził wręcz udaną ofensywną operacją Żukowa (zlikwidowanie niemieckiego występu pod Jelnią, na wschód od Smoleńska, mające przeogromne znaczenia dla podniesienia ducha armii, ciągle tylko cofającej się), ponownie zwrócił uwagę na niego, przyznając – co było czymś niebywałym! – że to Żukow miał rację w sporze prowadzącym do jego wcześniejszej dymisji.

Od tego momentu do końca wojny zachowany już został w postaci nienaruszonej układ wzajemnych powiązań pomiędzy Stalinem i Żukowem, który stał się drugą osobą w armii; wysłuchiwanym z uwagą przez wodza, stałym jego doradcą, inicjatorem rozwiązań operacyjnych. Kimś na podobieństwo straży pożarnej – stawianym na czele frontów zawsze wtedy, gdy sytuacja stawała się wyjątkowo groźna. A jako mandatariusz naczelnego wodza, jako jego zastępca, pojawiał się natychmiast wszędzie, gdzie należało wesprzeć lokalnych dowódców.

W najważniejszych momentach przejmował dowództwo frontów bezpośrednio w swoje ręce. Sprawdzał, weryfikował innych, porządkował sytuację, zwiększał dyspozycyjność armii, całych ich grup, dyscyplinował niższych rangą i to w formie nie zawsze eleganckiej, co sprawiało, że na tym wysokim poziomie dowodzenia iskrzyło. A pełnomocnictwa, jakimi dysponował z woli Stalina, nie dawały nikomu najmniejszych szans na jakikolwiek sprzeciw. Żukow, co zauważano, dobrze się czuł w takiej roli. Inni marszałkowie i generałowie nie czuli się więc przy Żukowie komfortowo.

Konstanty Rokossowski, Iwan Koniew. Tak bywało nawet na linii Żukow-Rokossowski, co oczywiście w niczym nie pogarszało współpracy marszałków na linii frontowej, ani nie umniejszało wysokiej, stale rosnącej pozycji Rokossowskiego, ale pozostawiało rany długo, nawet jeszcze po wojnie, jątrzące. Ale Rokossowski (1896–1968) zawsze pamiętał, że to Żukow stał za jego zwolnieniem z więzienia w lecie 1940 r. To wtedy miało dojść do sceny wyjętej jakby z farsy. Kiedy wymiżerowany po trzyletnim uwięzieniu Rokossowski stanął przed Stalinem – ten był zirytowany, a w końcu rozgniewany, że generał nie bardzo orientował się w kwestiach dotyczących nowych broni i nowej taktyki. Dlaczego tego nie znacie – zapytał Rokossowskiego, a ten odpowie-

dział: Bo przez ostatnie trzy lata siedziałem w więzieniu. Na to Stalin z wyrzutem: Też znaleźliście sobie czas na siedzenie w więzieniu!

Sam Żukow ledwo uniknął losu Rokossowskiego w okresie czystek w Armii Czerwonej. Były na niego donosy, że przy podejmowaniu decyzji ignoruje sugestie komisarzy politycznych. Dodajmy, że kiedy Rokossowski powrócił do armii – z woli Żukowa otrzymał dowództwo VI Korpusu Kawaleryjskiego, tego samego, którym komenderował w chwili aresztowania. Rokossowski w owym momencie stał się podwładnym Żukowa, ale przedtem, w latach trzydziestych, było odwrotnie: to Rokossowski wyprzedzał w awansach Żukowa, a ten bywał podkomendnym późniejszego więźnia. O Rokossowskim mówiono, iż odznaczał się spokojem, w stosunku do podwładnych był wymagający, ale nie brutalny, podczas gdy Żukow był gwałtowny, niecierpliwy, twardy jako przełożony, ponoć nietolerancyjny aż do przesady wobec tych, którzy go zawiedli bądź tak mu się wydawało. Do Żukowa podobny był Koniew (1897–1973).

Żukow zawsze potrafił zręcznie poruszać się pomiędzy lojalnością wobec Stalina, którego autorytet w sposób autentyczny uznawał i umacniał, a tym, co sam forsował jako wynik swoich przemyśleń. Umiał dla każdej swojej propozycji operacyjnej, strategicznej uzyskać – czasami wymusić! – akceptację Stalina, tym samym pozwalając wodzowi naczelnemu czuć się autorem sukcesu.

Janusz Roszkowski

W DETALACH

WOJNA

Katiusza

Popularna nazwa sowieckich wyrzutni raketowych. Składały się z wielu przewodnic szynowych montowanych – w wersji najbardziej znanej – na samochodach ciężarowych. Używano w nich trzech rodzajów pocisków raketowych wy-

posażonych w głowice burzące. Najmniejszy (M-8) o wadze 8 kg, średni (M-13) o wadze 42,5 kg i największy (M-31) o wadze 94,6 kg. Katiusze budziły popłoch wśród niemieckich żołnierzy. Miały dużą siłę ognia i dużą zdolność manewrową. Od 1943 r. powszechnie używane.

